

KAMIL ČINÁTL, JAN MERVART, JAROSLAV NAJBERT (edd.), *Podoby česko-slovenské normalizace: dějiny v diskusi*,

Praha 2018, Ústav pro studium totalitních režimů –
Nakladatelství Lidové noviny, 352 s.,
ISBN 978-80-7422-627-4; ISBN 978-80-87912-84-3

Podoby československé normalizace jsou velmi neobvykle pojatou knihou z hlediska žánrového. Nejsou to rozhovory, ani antologie, ani sborník studií, nýbrž vše nakombinováno v jednom svazku dohromady. Pokud by šlo o běžnou historiografickou produkci, nejednoznačná forma by právem vzbudila rozpaky. S ohledem na účel, který knize autoři vepsali do vínku, je však zvolená podoba akceptovatelná, ba lze říci, že i užitečná. Důležitý je podtitul publikace: „Dějiny v diskusi“. Na historickou faktografii je kniha nadmíru skoupá. Jejím cílem není podávat souhrn empirických informací o období 70. a 80. let v Československu. Kniha má naopak „ukázat klíčové trendy v přístupech k tématu, vyznačit podstatné debaty, zachytit důležité události ve veřejném prostoru a popsat vlivné výklady“. (s. 8) Nejde tedy o zjišťování toho, co se stalo a jak to vlastně bylo, nýbrž o kritickou revizi způsobů, jak o normalizaci mluvíme, jak ji vyučujeme a co považujeme za hodné zaznamenání, pamatování a připomínání.

Pro mnohé zájemce – zvláště z vnějšku historických oborů – bývá těžko přijatelná představa, že vlivem minimálního časového odstupe a živé paměti se reprezentace nedávné minulosti daleko více vyjednávají mezi různými skupinami, než že by obrazy prezentované profesionálními historiky získávaly autoritativní nárok na privilegium pravdivějšího zobrazení. Právě soudobé dějiny dobře odrážejí onu transformaci společenské pozice intelektuála v postmoderní situaci, jak ji trefně postihl Zygmunt Bauman. Ztrácí pozici zvěstovatele pravdivých úsudků o vnějším světě a stává se tlumočnickem mezi divergentními obrazy světa různých skupin, aniž by některý z těchto obrazů měl bez dalšího větší nárok na platnost než jiný. Sociální vědy, včetně historie, tak spíše než utvářet autoritativní pravdy o dějinách, jak od nich lidé mimo obor často požadují, mají mít schopnost zprostředkování v konfliktních situacích mezi soupeřícími tábory, které se zaštiťují svou pravdou, aniž by byly schopny a ochotny naslouchat a porozumět druhému.¹

1 ZYGMUNT BAUMAN: *Legislators and Interpreters: On Modernity, Post-Modernity, and Intellectuals*, Oxford: Polity Press 1989.

I když na první pohled dávají výzkumy historického vědomí české populace celkem jednoznačnou odpověď, opak je pravdou. Jiří Šubrt a Jiří Vinopal rozebrali vícero průzkumů z dvou desetiletí po sametové revoluci a ukázali, že zhruba pětina obyvatel považuje režim před rokem 1989 za celkově lepší a další pětina za stejný. Většina, třebaže nijak dominantně převažující, jej naopak hodnotí jako horší. Názory přitom nejsou v populaci rozloženy rovnoměrně. Současný režim za lepší obvykle považují především mladší lidé a lidé s vyšším vzděláním.² I pozdější výzkumy potvrzují existující rozštěpení české společnosti v chápání normalizace. Navíc nutno vzít v potaz i fakt, že vzpomínání na normalizaci ani u těch, kteří ji zatracují, nemusí vůbec korespondovat s černobílým obrazem souboje dobra a zla, života v pravdě proti bezčasí posttotalitního režimu. Právě proto, že každá z uvedených skupin chápe nedávné dějiny diametrálně odlišným způsobem, jsou velmi užitečné knihy, jako je tato.

Jejím hlavním přínosem je téměř až encyklopedický přehled existujících perspektiv na období normalizace. Ty se neredukují jen na odborná historická, sociologická, politologická a částečně i ekonomická pojednání a naopak zahrnují i problematiku dějepisných učebnic, výtvarného umění, beletrie i běžných forem televizní zábavy. Možná, že kniha mohla ještě chvíli dozrát a místo roku 2017 mít vročení 2020, a to hned ze tří důvodů. Za první, autoři by získali čas na to, aby promysleli konceptualizaci interpretací normalizace do určitých názorových proudů, pod něž by subsumovali ono značné množství informačních zdrojů, a celou problematiku by tím učinili přehlednější. Zvláště čtenáři, kteří se o normalizaci dosud nezajímali, se v odborných studiích nutně musí po chvíli začít ztrácet, protože místy se podobají spíše komentované bibliografii. Za druhé, kniha by mohla postihnout debaty, které se rozvinuly po publikaci Kolářovy a Pullmannovy knihy v roce 2017, na jejíž adresu se rozvinula živá diskuse, která, zdá se, významně působí přinejmenším v okruhu odborné obce.³ Za třetí, třicetileté jubileum sametové revoluce nevyhnutelně rozproudilo širokospektrální debatu v médiích na téma jejího významu, čímž potažmo otevřelo i otázky našeho vyrovnávání se s obdobím normalizace.

Za jistou slabinu považují nejednoznačnost klientely, na kterou se kniha obrací. Tím, že vznikla v prostředí didaktiků Ústavu pro studium totalitních režimů, se významná část nevyhnutelně věnuje způsobům, jak přistupovat k výuce tohoto

2 JIŘÍ ŠUBRT, JIŘÍ VINOPAL a kol., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha: Karolinum 2013, s. 141–146.

3 PAVEL KOLÁŘ – MICHAL PULLMANN: *Co byla normalizace?: studie o pozdním socialismu*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2016.

období na základních a středních školách. Zároveň však obsahuje terminologicky náročné debaty a kritické rozborů historiografie. Zatímco prvně jmenované části čtenáře z řad akademické obce nebudou příliš zajímat, učitelkám a učitelům dějepisu zase budou přicházet historiografické debaty jako nadbytečné pro vyřešení jejich problému, jak období normalizace vyučovat dobře a zároveň přitažlivě. Závěrečnou antologii zahraničních inspirací ocení asi především vysokoškolská studenti, kteří si díky tomu mohou načíst úryvky z děl soudobých vlivných autorů, jejichž jména slychají na přednáškách a v seminářích. Pokud byl toto záměr autorů, aby si každý zájemce v knize přišel na své, aniž by se jí prokousával od začátku do konce, patrně se jim to povedlo.

Knihu lze rozdělit do tří částí, které jsou spolu navzájem propojeny. První korpus představují standardní vědecké studie. První je Mervartův přehled reprezentativních interpretačních přístupů v historiografii. Je škoda, že zde rezignoval na pokus o konstrukci ideálně typických proudů v dějepisectví s výjimkou úvodního konstatování, že způsoby zpracování jsou pestré a pohybují se „od vnímání této éry jako totality a vyprázdněného bezčasí přes její pojetí jako kontrolované společnosti izolovaných individuí až po vyobrazení tehdejší společnosti jako dobrovolně se udržující sebedisciplíny“ (s. 40). Toto slibné východisko, na němž by jistě bylo možné (avšak i velmi pracné) formulovat nějakou verzi přehledné typologie, však posléze zcela opouští a strukturu studie organizuje podle jednotlivých témat, jež považuje za určující (například charakter režimu, jeho původ, vztah mocenských struktur a společnosti atd.). Pro nezasevce je těžké se v záplavě jmen a interpretací orientovat, navíc když se některá jména u jednotlivých témat nevyhnutelně vrací.

Druhá studie pochází z pera Kamila Činátla. Ta tematizuje především dva velké problémy historického výzkumu: interdisciplinaritu a transfer konceptů (přeshraniční i mezi obory). Zatímco Jan Mervart se zaměřil na historiky, sociology, politology a částečně i ekonomy, Činátl sleduje další obory, které mají co do činění s normalizační minulostí: kulturní studia, kunsthistorii, lingvistiku či paměťová studia. Jeho rozsáhlý a reprezentativní rozbor přináší dvě závažná, nepřijemná a zároveň v praxi těžko řešitelná osidla společenských věd. Za prvé poukazuje na nedostatečnost mezioborového dialogu. Jednotlivé obory se vyvíjejí značně uzavřeně a k přenosu užitečných konceptů mezi nimi dochází jen omezeně, a když už, tedy se značným časovým zpožděním. Obrovské množství dostupných pramenů a literatury nevyhnutelně nutí badatele k čím dál větší specializaci, čímž se oslabuje možnost komplexního pohledu na určitá období, a pokud se pokusí o mezioborový pohled, čelí rostoucímu riziku povrchnosti svého zpracování již čistě z důvodu fyzických limitů jednotlivce. Kolektivní díla ale zároveň často nebývají úspěšným řešením takového problému. Za druhé

Činátl demonstruje tradiční zpoždění domácích společenských věd, kdy zásadní pojmy, jež se dávno etablovaly v zahraniční historiografii (například německý Eigensinn), do českých luhů a hájů dospívají se značným časovým zpožděním.

Třetí studie pochází od Jaroslava Najberta a věnuje se problematice normalizace ve vztahu k dějepisnému a občanskému vzdělání. Autor neulpívá na pouhém rozboru konfliktů, jež vyplývají z rozdílných perspektiv jednotlivých segmentů občanské společnosti, nýbrž usiluje také o nalezení funkčního vymezení pozice dějepisného vzdělávání v 21. století. Obdobně jako další autoři této knihy naráží na hluboce zakořeněnou objektivistickou víru v to, že existuje jen jedno autentické zobrazení minulosti. Přesvědčení o jediné správné historii pak nevyhnutelně plodí přesvědčení, že ti, kdo jej nesdílejí, jsou manipulátoři či neznačci. Podivuhodně přitom toto přesvědčení prostupuje politickým spektrem od levice na pravici, což Najbert ve své studii výmluvně dokumentuje. V návaznosti na Jaroslava Pinkase a Petra Sedláka i podle jeho názoru „ideálním výstupem školního dějepisu je žák schopný reflexivního pohledu na svět, který každé vyprávění vnímá kriticky a rozpoznává v něm případnou účelovost“. Žák se má učit, aby si uvědomoval, že ve vyprávění minulosti si vypravěč nevyhnutelně konstruuje určitou verzi příběhu, do něhož vkládá své potřeby a zájmy (s. 218). Zdá se, že mezi didaktiky dějepisu je tento názor velmi rozšířený.

Knihou dále obsahuje záznamy z rozhovorů, které organizovalo Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů za účasti pozvaných odborníků v letech 2015 a 2016. Celkem jsou zde zachyceny tři. První debaty, která probíhala 22. října 2015 na FF UK, se účastnili Marie Černá, Josef Mlejnek, Matěj Spurný, Vítězslav Sommer a Tomáš Vilímek. Pro profesionální historiky je tato debata patrně nejzajímavější. Velmi dobře zachycuje existující stav historického poznání a konceptů, jimiž minulost zprostředkováváme. Snadno si při čtení uvědomíme, jak zásadní posun prodělala historiografie za deset let od debat, které předcházely založení Ústavu pro studium totalitních režimů. Zvláště jde o pojmy jako organizovaná modernita, postindustriální společnost, masový konzum, které umožňují dějiny poválečné Evropy uchopit jako jeden celek a nepodřizovat se dichotomickému vidění Západ/Východ. Jeho užitečnost je nepopiratelná, nesmí se však stát dominantním a výhradním způsobem vidění minulosti, protože pak zůstanou nutně potlačeny ty rysy skutečnosti, jež se vyskytují v industriálních společnostech paralelně, bez ohledu na rozdělení železnou oponou. Příznačný je v tomto směru Sommerův výrok o mnoha procesech probíhajících na Západě i Východě současně, které však pro nedostatečnou znalost kontextu mnohdy přispujeme normalizaci jako její specifikum (s. 23).

Druhá diskuse se věnovala interdisciplinárním přístupům ve vztahu k normalizaci. Proběhla 17. března 2016 na FF UK za účasti Mileny Bartlové, Petra

Bílka, Zdeňka Konopásková a Irena Reifová. I tato debata vyznívá podobně jako ta předchozí, včetně sdílené nespokojenosti „s exotizací normalizace a s její redukcí na sbírku absurdních situací“ (s. 92) a odmítnutím „selského historického rozumu“, že je jen jedna historie a jedna umělecká kvalita. Interdisciplinární perspektiva poskytuje snad ještě více výmluvných argumentů pro to, aby byla věnována pozornost spíše kontinuitám než diskontinuitám a naše porozumění bylo ostražitější před účelovým politickým využíváním normalizace, jak je běžné v médiích a mnohdy i mezi vědci, že vytváří jen „takové pozadí, na které se promítá sdělení, že my se konečně máme krásně“ (s. 99).

Třetí debata o rozumění normalizaci v současném vzdělávacím systému proběhla na Pedagogické fakultě UK 26. dubna 2016 a zúčastnili se jí odborníci zaměřeni na didaktiku dějepisu a populární prezentaci historických znalostí (Jaromír Gottlieb, Jaroslav Pinkas, Karel Strachota, Iva Vachková). Praktické zkušenosti účastníků vedly diskusi spíše k uvádění příkladů z praxe a sdílení jejich zkušeností. Navzdory rozšířené skepsi k rodinné paměti se diskutující shodli na důležité roli individuálních příběhů, prostřednictvím kterých by mohli žákům a studentům zprostředkovávat znalosti o nejnovějších dějinách. Znalost faktografie, na kterou se často výuka dějepisu redukuje, má být zcela druhotná. Soudobé dějiny by naopak měly spíše vyvolávat sebereflexi. Jaromír Gottlieb to v debatě vyjádřil trefně, když konstatoval, že mu z pozice učitele či muzejníka jde spíše o to, aby si každý návštěvník a posluchač posleze položil otázku: „Nakolik já jsem typ člověka, který by normalizaci umožňoval, zajišťoval, nebo narušoval?“

Přílohu v podobě čtyř inovativních textů zahraniční proveniencí k problematice pozdního socialismu považuji za vhodně vybranou. Gil Eyal je zásadní postavou především v oblasti paměťových studií, Katherine Vederyová je vynikajícím příkladem zdařilé interdisciplinarity při výzkumu pozdního socialismu a Alexej Jurčák je ústřední postavou postrevizionistické historiografie inspirované důrazem na diskurzivní konstrukci reality. Jörn Rüsen sice o dějiny socialismu nejeví zájem, avšak jeho teorie narativu a historického vědomí si získává v posledních letech značný vliv napříč historickou vědou. Editorům bych snad jen namítl, že medailonky uvádějící každého autora by bylo užitečnější dávat na začátek daného textu, nikoli je skrývat do první poznámky drobným písmem kdesi za vlastním textem.

Za povšimnutí rovněž stojí, že ačkoli se kniha zaštiťuje „československým“ charakterem normalizace, Slovensko zde hraje podružnou roli. Jeho specifickým problémem je věnována pozornost spíše náhodná a stejně tak i mezi recipovanými díly se slovenský titul objeví jen nahodile. Uznávám, že zohlednění slovenských debat a tamní rovněž nezanedbatelné knižní a časopisecké produkce k normalizaci by bylo patrně až příliš velkým soustem, přesto alespoň v diskusích

mohli dostat slovenští badatelé a badatelky větší prostor. Nepochybně by se barvitost plurality přístupů zde představených ještě rozhojnila.

Je jasné, že *Podoby československé normalizace* se nestanou knihou, o níž by se vedly zapálené diskuse v televizi a na stránkách novin. Jejím cílem ani nebylo představení nějaké nové a neotřelé koncepce pozdního socialismu. Je spíše určitým mezníkem, kdy se domácí vědci a didaktikové zastavili, aby sumarizovali stávající poznatky a kritické debaty a společně se zamysleli nad tím, kam vykročit dále. Porozuměl-li jsem správně, že právě taková byla intence tvůrců, pak knihu mohu hodnotit jako nepochybně zdařilou, jež každému, kdo o to projeví zájem, ve srozumitelné formě předestře, čím badatelé zabývající se pozdním socialismem aktuálně žijí a o co se svářejí.

Jakub Rákosník